© 2017 IJSRST | Volume 3 | Issue 8 | Print ISSN: 2395-6011 | Online ISSN: 2395-602X
Themed Section: Science and Technology

संस्कृतस्य वैज्ञानिकमहत्त्वम्

त्रिलोकीनाथ मिश्र
शोधच्छात्र
राष्ट्रीय संस्कृतसंस्थान,
मुम्बई परिसर

वैज्ञानिकाश्च कपिलाः कणादःसुश्रुतस्तथा ।

चरको भास्कराचार्यो वराहमिहिरः सुधीः ॥[1]

नागार्जुनो भरद्वाजः आर्यभट्टो वसुर्बुधः ।

ध्येयो वेङ्कटराजश्च विज्ञारामानुजादयः ॥[2]

षष्टितन्त्रोपदेशकः सांख्यकारिका-सांख्यदर्शनप्रभृतविविधग्रन्थोपेतोऽयं कपिलमुनिः पुराणेषु सिद्धपुरुषः मन्यते । परमाणुवादिदार्शनिकः, विश्वतत्त्वानां षड्सु पदार्थेषु वर्गीकरणकर्ता महर्षिकणादः परमाणुवाद-क्रियासम्बद्ध-वैज्ञानिकविश्लेषणाय च लोकविश्रुतः वर्तते । शल्यचिकित्साविशेषज्ञः, सुश्रुतग्रन्थप्रणेता आयुर्वेदाचार्यः असौ सुश्रुत आधुनिककालेऽपि शल्यक्रियायन्त्रैः विस्मितान् करोति आधुनिकान् वैज्ञानिकान् । शतपथब्राह्मणे लभ्यमानस्य उल्लेखस्य सुपरिचितः आयुर्वेदाचार्यः चरकः **चरकसंहिता** इत्यस्य आयुर्वेदग्रन्थस्य रचयिता वर्तते । आचार्यरचितग्रन्थस्य अनूदनं विश्वस्य विविधासु भाषासु जातमस्ति । उज्जैनवेधशालाध्यक्षः, गुरुत्वाकर्षणसिद्धान्तप्रतिपादकः **न्यूटनात् 500 वर्षाणि पूर्वमेव** सिद्धान्तशिरोमणिः,करणकुतूहलं, लीलावती बीजगणितरचनोपेतः असौ विद्वान् कलिसंवत् 43तमशताब्दस्य गणितज्ञः एवञ्च ज्योतिषिः आसीत् । विक्रमादित्यस्य राजसभायाः नवरत्नेषु गणमान्यः उज्जैनवास्तव्यः बृहत्संहिताग्रन्थप्रणेता विक्रमादित्यकालिदासादयोः समकालिको प्रसिद्धज्यौतिषिकः वराहमिहिरनामाख्याता लोकविश्रुतः बभूव ।

अष्टाङ्गहृदय-माध्यमिककारिका-विग्रहव्यावर्तिनीत्यादीनां ग्रन्थानां रचयिता, आचार्यः नागार्जुनः विदर्भप्रान्ते जन्म प्राप्तवान् । आचार्यः असौ रसायनशास्त्रज्ञः बभूव । चीनी-जापानीभाषास्वपि रसायनशास्त्रस्य अनुवादः प्रचलन् आसीत् ।

---

[1] डा.हरिश्चन्द्र बर्थ्वाल भारत एकात्मता स्तोत्र व्याख्या, सुरुचिप्रकाशन केशव कुञ्ज नवदेहली-110055, श्लोकसं.26,पृष्ठसंख्या-51,52,।

[2] . भारत एकात्मता स्तोत्र - श्लोकसं.27

मन्त्रद्रष्टा वैदिक-ऋषिः, विमानविद्यावेत्ता यन्त्रसर्वस्वम् अंशुतन्त्रम्, आकाशशास्त्रञ्च इत्येतेषां ग्रन्थानाम् आविष्करणम् अकरोत् । विमानशास्त्रज्ञः महर्षिः भरद्वाजः विमानविद्यायाः मूर्धन्यः विद्वान् आसीत् । **पृथिवी एव सूर्यं परिक्रमति**[3] इत्यस्य नियमस्य स्रष्टा आचार्यः **आर्यभट्टीयम्** एतस्य ग्रन्थस्य रचनामकरोत् । भौतिकशास्त्रज्ञः वनस्पतिशास्त्रप्रणेता आचार्यः प्रोफेसर् जगदीशचन्द्रबसुः महान् वैज्ञानिकः अभूत् । तमिलनाडुप्रान्ते लब्धजन्मासौ चन्द्रशेखरवेङ्कटरमणाचार्यः भौतिकवैज्ञानिकः आसीत् । गणितशास्त्रविज्ञः आचार्यः रामानुजः संस्कृतस्य संपोषकः बभूव । एतैः प्राचीनैः ऋषिभिः मुनिभिः पण्डितैश्च मानवजीवनं सुखमयं विधातुं स्वानुभवेन तपश्शक्त्या च सम्पादितं बहुविधं विज्ञानं संस्कृतभाषया विरचितमासीत् ।

मानवानां स्वास्थ्यसंरक्षणाय आयुषः वर्धनाय, व्याधीनां निवारणाय च आयुर्वेदः नितरामुपकारको वर्तते । गृहनिर्माणाय वास्तुशास्त्रं यज्ञयागादीनां विवाहादीनां शुभकर्मणाम् अनुष्ठानाय, मानवस्य भूतवर्तमानभविष्यज्ञानाय च ज्योतिश्शास्त्रम्, उत्तमव्यक्तित्वस्य निर्माणाय संस्काराणां प्रतिपादकं धर्मशास्त्रम् अर्थव्यवस्थायाः संरक्षणेन प्रजानां हितस्य परिरक्षणाय अर्थशास्त्रम्, ऐहिकभोगानां प्रतिपादकं कामशास्त्रम् इत्यादीनि अनेकानि शास्त्राणि संस्कृतेन रचितानि सन्ति ।

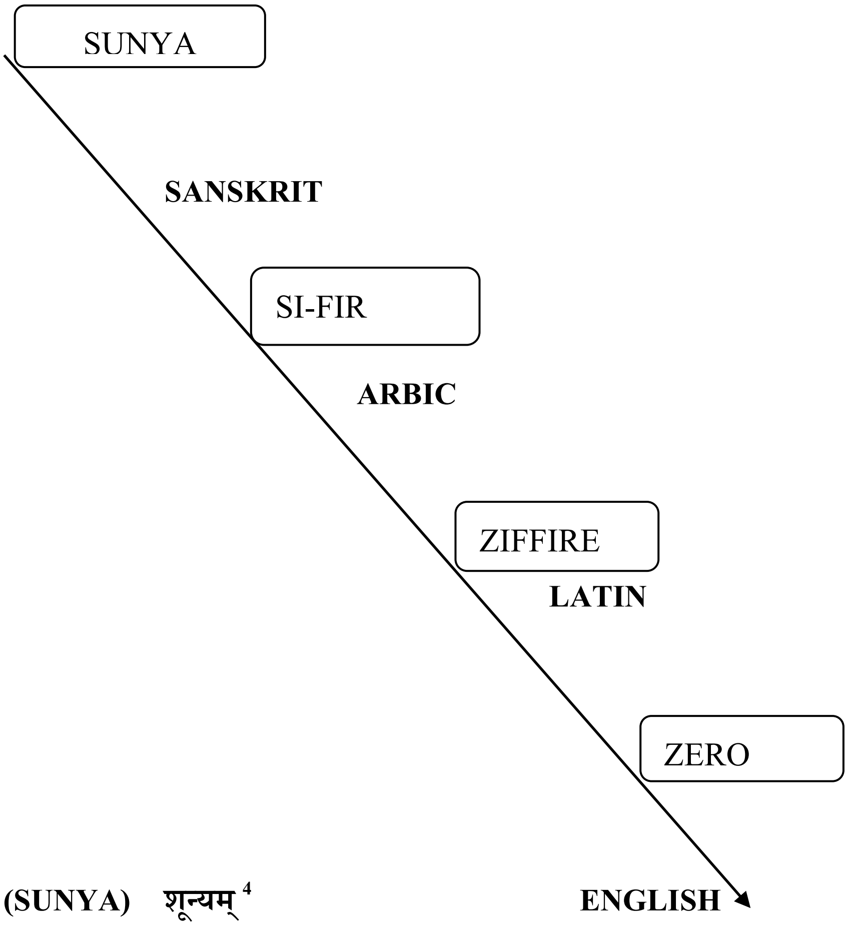

0 (SUNYA) शून्यम्[4]

[3] .संस्कृतशिक्षणम् नवीनप्रविधयश्च - डा.फतेहसिंहः,डा.च.ल.ना.शर्मा

[4] SCIENCE IN SANSKRIT,SAMSKRITBHARTI PRKASHNAM,NEW DELHI-पृष्टसंख्या-59

"We owe a lot to Indians, Who taught us how to count without which no worth -which no worth-while scientific discovery could have been made."

-ALBERT EINSTIEN

VALUE OF PI π

चतुरधिकं शतमष्टगुण

द्विषष्टिस्तथा सहस्राणाम्

अयुतद्वयविष्कम्भस्य आसन्नो वृत्तपरिणाहः। आर्यभट्टीयम् [5]

PI = Circumference/DIAMETER = 62832/2000 = 3.1416

PULSE-TEST

करस्याङ्गुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिणी।

तच्चेष्टया सुखं दुःखं ज्ञेयं कायस्य पण्डितैः ।।[6]

Experts know the health or disease of the body through testing the life indicating pulse (Nadi) below the root of the thumb.

बहूनि वैज्ञानिकतत्वानि भारतीयैः विद्वद्भिः इदम्प्रथमतया प्रतिपादितानि लोके अपरिचितान्येव सन्ति । गणितशास्त्रे शून्यम् , दशमाङ्कपद्धतिः, **पै** इत्यस्य मूल्यं पैथागोरससिद्धान्तः वर्गमूलं, घनमूलमित्यादयः बहवः सिद्धान्ताः प्राचीनभारतीयैः प्रतिपादिता अपि पाश्चात्यानामेव प्रतिभाप्रसूताः इति मन्यन्ते।

आधुनिकैः अधीयमानानि बहूनि शास्त्राणि नामान्तरेण संस्कृते दृश्यन्ते । तानि च विमानशास्त्रं,वनस्पतिशास्त्रं,रसायनशास्त्रं,धातुशास्त्रं,शल्यचिकित्सा,वृक्षायुर्वेदः,सामुद्रिकशास्त्रं,शकुनशास्त्रं,भूतचिकित्सा योगशास्त्रमित्यादीनि सन्ति।

---

5 . SCIENCE IN SANSKRIT,SAMSKRITBHARTI PRKASHNAM,NEW DELHI-पृष्टसंख्या-67

6 .नाड़ीदर्पणम्- SAMSKRITBHARTI PRKASHNAM,NEW DELHI, SCIENCE IN SANSKRIT BOOK.

संस्कृतस्य वैज्ञानिकतां प्रचारयितुं तिरुपति-राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठद्वारा **Sanskrit& Science Exhibition** अपि च संस्कृतभारतीसंस्थाद्वारा **Science in Sanskrit** एवंविधा काचिद् संस्कृतविज्ञानप्रदर्शिनी सज्जीकृता वर्तते। यस्यायोजनं भारते विदेशेषु च विविधकार्यक्रमेषु कृतं क्रियमाणञ्चास्ति।